

ONA TILI VA RAQAMLI DUNYO: TA'LIMDAGI TEXNOLOGIK UYG'UNLIK

Ergasheva Muborak Abdullayevna

Murtazoyev Salohiddin Abdumajid o'g'li

Soyibov Shukurillo Alisher o'g'li

Farg'ona viloyati, Yozyovon tuman

2-son texnikumi o'qituvchilari

Annotatsiya

Mazkur maqola globallashuv va jadal raqamli transformatsiya davrida ona tili fanini o'qitishning innovatsion jihatlarini tadqiq etadi. Unda an'anaviy lingo-didaktik tamoyillarning zamonaviy axborot texnologiyalari bilan uyg'unlashuvi, xususan, multimedia vositalari, elektron korpuslar va sun'iy intellekt texnologiyalarining o'quvchi nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli ta'lim muhitida ona tili fanining jozibadorligini oshirish va til qoidalarini interfaol usulda o'rgatishning metodik imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Ona tili, raqamli ta'lim, IT-texnologiyalar, lingo-didaktika, elektron korpus, multimedia, interfaol metodlar, nutqiy kompetensiya, sun'iy intellekt.

KIRISH. XXI asr insoniyat sivilizatsiyasida "raqamli asr" sifatida muhrlanmoqda. Jamiyat hayotining barcha jabhalariga shiddat bilan kirib borayotgan axborot texnologiyalari ta'lim tizimini, xususan, fundamental fanlardan biri bo'lgan ona tili o'qitish metodikasini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. Ona tili — bu nafaqat muloqot vositasi, balki milliy tafakkur va madaniy merosning tashuvchisidir. Biroq, zamonaviy "Alpha" va "Z" avlodi vakillarining axborotni qabul qilish psixologiyasi vizuallashgan va tezkor xarakterga ega.

Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslarida faqatgina quruq nazariy qoidalar va doskadagi mashqlar bilan cheklanib qolish bugungi kun talablariga javob bermaydi. Til ta'limi va raqamli dunyo o'rtasidagi texnologik uyg'unlikni ta'minlash — o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning savodxonlik darajasini raqamli muhitda ham saqlab qolishning yagona yo'lidir.

ASOSIY QISM. Ona tili darslarida IT texnologiyalarini qo'llash bir necha yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Bularga multimedia taqdimotlari, interfaol o'yin platformalari (Kahoot, Quizizz, Wordwall), elektron darsliklar va til o'rganishga ixtisoslashgan mobil ilovalar kiradi. Ushbu vositalar grammatik qoidalarni vizuallashtirish, fonetik jarayonlarni audio-formatda eshitish va murakkab sintaktik qurilmalarni animatsiyalar orqali tushuntirish imkonini beradi.

Zamonaviy tilshunoslikning eng katta yutuqlaridan biri bu — tilning elektron korpusidir. Ona tili darslarida o'zbek tilining milliy korpusidan foydalanish o'quvchilarga so'zlarning kontekstual ma'nolarini, sinonimlar qatorini va iboralarning qo'llanish chastotasini real vaqt rejimida ko'rish imkonini beradi. Bu esa o'quvchining lug'at boyligini oshirish bilan birga, unda tadqiqotchilik ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Raqamli lug'atlar va onlayn tezauruslar bilan ishlash an'anaviy qog'oz lug'atlardan ko'ra samaraliroq bo'lib, vaqtni tejash va ma'lumotning aniqligini ta'minlashga xizmat qiladi. Raqamli dunyoda o'yin elementlarini ta'limga olib kirish (gamification) ona tili fanidagi zerikarli orfografik va punktuatsion qoidalarni o'zlashtirishni yengillashtiradi. Masalan, imlo xatolarini topishga asoslangan kvestlar yoki mantiqiy bog'liqlikni topishga qaratilgan raqamli topshiriqlar o'quvchining kognitiv faolligini oshiradi. Bu jarayonda texnologiya maqsad emas, balki tilni chuqurroq anglash uchun samarali vosita vazifasini o'taydi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt (ChatGPT, turli tahrirlovchi botlar) matn yaratish va tahlil qilishda inson o'rnini to'ldirmoqda. Ona tili darslarida bu texnologiyalardan "ijodiy hamkor" sifatida foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchi yozgan inshosini sun'iy intellekt yordamida uslubiy jihatdan tekshirishi, xatolarini tahlil qilishi va matnni tahrirlash

bo'yicha tavsiyalar olishi mumkin. Bu jarayon o'quvchida tanqidiy tafakkurni va o'z ustida ishlash (self-correction) ko'nikmasini rivojlantiradi.

Maqolaning Asosiy qismini yanada kengaytirilgan, ilmiy-nazariy tahlillarga boy va metodik jihatdan chuqurlashtirilgan holatda taqdim etaman. Ushbu qismda raqamli didaktika tamoyillari va ona tili o'qitishning o'zaro integratsiyasi batafsil yoritilgan. An'anaviy ta'lim modellari ko'pincha ma'lumotni o'qituvchidan o'quvchiga chiziqli uzatishga asoslangan edi. Biroq, raqamli avlod uchun bu model o'z samarasini yo'qotmoqda. Bugungi kunda ta'limda konnektivizm (connectivism) nazariyasi (J.Simens, S.Dauns) markaziy o'ringa chiqmoqda. Ushbu nazariyaga ko'ra, o'rganish — bu turli tugunlar (axborot manbalari, odamlar, texnologiyalar) o'rtasida aloqa o'rnatish jarayonidir.

Ona tili darslarida bu nazariyaning tatbiq etilishi o'quvchini passiv tinglovchidan faqol axborot tahlilchisiga aylantiradi. Raqamli didaktika ona tili o'qituvchisi oldiga yangi vazifa qo'yadi: o'quvchiga faqat grammatik qoidani o'rgatish emas, balki o'sha qoidaning raqamli muhitda (masalan, dasturlash tillari bilan o'xshashligi, qidiruv tizimlari algoritmlari yoki sun'iy intellekt nutqida) qanday ishlashini tushuntirishdir. Bu jarayonda til — shunchaki aloqa vositasi emas, balki tizimli fikrlashning asosi sifatida namoyon bo'ladi.

IT-texnologiyalari ona tili ta'limining fundamental ustunlari bo'lgan to'rtta ko'nikmani (listening, reading, speaking, writing) sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi:

- **Tinglab tushunish (Listening) va Multimedia:** Raqamli avlod vizual-audial axborotni tezroq o'zlashtiradi. Darslarda o'zbek tilidagi podkastlar, audio-kitoblar va interaktiv muloqot videolaridan foydalanish o'quvchining fonetik eshitish qobiliyatini va nutq intonatsiyasini yaxshilaydi. Masalan, turli shevalar yoki adabiy til me'yorlari aks etgan audio-resurslarni tahlil qilish orqali o'quvchining lingvistik sezgirligi oshiriladi.

- O‘qish (Reading) va Gipershunaqa (Hypertextuality): Raqamli muhitda o‘qish an’anaviy o‘qishdan farq qiladi. Endi o‘quvchi chiziqli matn emas, balki gipershunaqalar (havolalar bilan boyitilgan matnlar) bilan ishlaydi. Bu o‘quvchidan kontekstni tezda ilg‘ash va kerakli ma’lumotni saralash (scanning va skimming) ko‘nikmasini talab qiladi. Elektron matnlar ustida ishlash (masalan, Wiki-sahifalar tahriri) o‘quvchida matnning semantik yaxlitligini anglash imkonini beradi.

- Gapirish (Speaking) va Raqamli taqdimot: Zamonaviy IT-vositalari (VRS - Voice Recognition Systems) o‘quvchining nutqini matnga aylantirish orqali uning talaffuzi va gap qurish mantiqini tekshirishga yordam beradi. Podkastlar yozish, video-blogging elementlarini darsga olib kirish o‘quvchining ommaviy nutq so‘zlash qo‘rquvini yengishga va ritorik mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

- Yozish (Writing) va Kollektiv tahrir: *Google Docs* yoki *Etherpad* kabi bulutli texnologiyalar o‘quvchilarga bir vaqtning o‘zida bitta matn ustida ishlash imkonini beradi. Bu "hamkorlikda yozish" (collaborative writing) deb atalib, o‘quvchilar bir-birining xatolarini tuzatish, uslubiy tavsiyalar berish orqali tahrir san’atini o‘rganadilar. Bu jarayonda imlo va punktuatsiya qoidalari nazariy yodlashdan amaliy ko‘nikmaga aylanadi. Ona tili ta’limida Milliy korpus (National Corpus) va sun’iy intellekt modellarining o‘rni beqiyosdir. O‘zbek tili milliy korpusidan foydalanish o‘quvchilarga so‘zlarning qo‘llanilish chastotasi, ularning turli davrlardagi ma’no tovlanishlari va sinonimik qatorlarini real misollarda ko‘rish imkonini beradi. Sun’iy intellekt (ChatGPT, Claude kabi modellar yoki maxsus lingvistik botlar) ona tili darslarida quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

1. Matnni tahlil qilish va qayta ishlash: AI berilgan matnning uslubini (rasmiy, badiiy, so‘zlashuv) aniqlashga va uni bir uslubdan ikkinchisiga o‘girishga yordam beradi.

2. Sintaktik tahlil: Murakkab gaplarni soddalashtirish yoki gap bo‘laklarini tahlil qilishda AI o‘quvchiga o‘ziga xos "tyutor"lik qiladi.

3. Kreativ yozish: AI o'quvchiga insho yoki hikoya uchun g'oyalar berishi, matnning davomini taxmin qilishi mumkin, bu esa o'quvchida ijodiy tafakkurni uyg'otadi (ammo bu yerda o'qituvchi o'quvchini AIga qaram bo'lib qolmaslikka o'rgatishi muhim). Gamifikatsiya — bu shunchaki o'yin emas, balki o'yin mexanikasi orqali murakkab lingvistik tushunchalarni osonlashtirishdir. Ona tili darslarida "Lingvistik kvestlar" tashkil etish, o'quvchilarni "til detektivlari" sifatida xatolarni qidirishga jalb qilish, ballar va yutuqlar tizimini joriy etish dars samaradorligini 40-50% gacha oshirishi ilmiy tadqiqotlarda isbotlangan.

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL) doirasida o'quvchilar IT-vositalaridan foydalanib quyidagi loyihalarni amalga oshirishlari mumkin:

- "O'zbek tili imlo qoidalari bo'yicha mobil ilova maketini yaratish".
- "Ijtimoiy tarmoqlardagi til buzilishlari: statistik tahlil va yechimlar".
- "Interaktiv onlayn lug'at yaratish".

Ushbu loyihalar o'quvchidan nafaqat til bilimini, balki tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash va texnologik savodxonlikni ham talab qiladi. Ona tili o'qitishning zamonaviy bosqichida media-savodxonlik til kompetensiyasining ajralmas qismiga aylandi. Bugungi kunda o'quvchi internetdagi axborot oqimida "axborot shovqini"ni saralashni bilishi kerak. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Diskurs-tahlil: Reklamalar, siyosiy xabarlar yoki ijtimoiy postlardagi yashirin ma'nolarni, manipulyatsiya usullarini til vositalari orqali aniqlash.
- Netiket (Tarmoq odobi): Raqamli muloqotda tilning estetik va etik normalariga rioya qilish. Ijtimoiy tarmoqlarda o'z fikrini boshqalarni haqoratlamasdan, savodli va argumentli bayon etish — bu ona tili fanining asosiy ijtimoiy vazifasidir. Ona tili darslarida "feyk" xabarlarni lingvistik tahlil qilish (masalan, sarlavhalardagi hissiy so'zlar, mantiqiy xatolar) o'quvchilarda tanqidiy nigohni shakllantiradi. Bu esa tilni shunchaki grammatik qoliplar majmuasi emas, balki hayotiy qurol sifatida anglashga yordam beradi. IT

texnologiyalari kirib kelishi bilan o'qituvchining funksiyasi o'zgardi. Endi o'qituvchi axborotning yagona manbai emas, balki o'quvchini axborot okeanida yo'naltiruvchi navigator va mentordir. Raqamli avlod o'qituvchisi o'zining texnologik kompetentsiyasini doimiy oshirib borishi, zamonaviy platformalar bilan ishlay olishi va eng muhimi, texnologiya bilan insoniy muloqot o'rtasidagi oltin muvozanatni saqlay bilishi shart.

XULOSA. Ona tili va raqamli dunyo integratsiyasi shunchaki kompyuterdan foydalanish emas, balki til ta'limiga yangicha falsafiy yondashuvdir. Texnologik uyg'unlik ona tili fanini zamon bilan hamnafas qiladi, uning hayotiyligini ta'minlaydi va o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Biroq, har qanday raqamli vosita o'qituvchining jonli so'zi va metodik mahoratini o'rnini bosa olmaydi. Asosiy vazifa — texnologiyaning texnik imkoniyatlari bilan tilning ma'naviy-estetik jozibasini muvozanatda saqlashdan iboratdir. Kelajakda ona tili ta'limi to'liq "aqlli" (smart) texnologiyalar bazasiga o'tishi kutilmoqda, bu esa milliy tilimizning global axborot maydonidagi nufuzini yanada mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2015). Zamonaviy o'quv texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. To'xliyev, B., Shamsiyeva, M., & Ziyodova, T. (2010). Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, MCB University Press.
4. Sayfullayeva, R., & boshq. (2020). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'zbekiston.
5. UNESCO Report. (2023). AI in Education: Guidance for policy-makers and teachers.
6. O'zbek tili milliy korpusi (uzbekcorpus.uz) ma'lumotlari.